

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

THE ROLE OF MASS MEDIA IN SHAPING THE WORLDVIEW VALUES OF UKRAINIAN CITIZENS

У статті здійснено комплексний аналіз ролі засобів масової інформації у формуванні світоглядних цінностей громадян України в умовах сучасних викликів. Особлива увага приділяється впливу медіа в періоди соціальних та політичних трансформацій, зокрема під час війни та кризових ситуацій. Розглядаються як позитивні аспекти діяльності ЗМІ, так і їх негативний вплив на суспільну свідомість. ЗМІ відіграють ключову роль у забезпеченні громадян оперативною інформацією, яка впливає на формування громадянської позиції, соціальної активності та почуття національної єдності.

Водночас підкреслюється, що ЗМІ можуть стати інструментом маніпуляції та дезінформації, що особливо небезпечно в умовах гібридної війни й інформаційного протистояння. У статті акцентовано на важливості критичного мислення та медіаграмотності як засобу захисту населення від маніпулятивних технологій. Розкрито роль незалежних медіа як носіїв об'єктивної та достовірної інформації, що є запорукою гарантування інформаційної безпеки суспільства. Зроблено висновок про необхідність упровадження освітніх програм, спрямованих на розвиток критичного сприйняття інформації, а також підвищення відповідальності медіа за контент, який вони поширюють.

Стаття висвітлює комплексну роль засобів масової інформації як потужного інструменту формування суспільних настроїв та політичної свідомості, що може мати як позитивний, так і негативний вплив на громадян України. Підкреслюється важливість підтримки незалежних медіа, що працюють на засадах об'єктивності, неупередженості та достовірності, як ключового фактору формування стійкої громадянської позиції.

Ключові слова: засоби масової інформації, медіаграмотність, маніпуляція, громадян-

ська позиція, дезінформація, фейкові новини, критичне мислення, незалежні медіа.

The article provides a comprehensive analysis of the role of the media in shaping the worldview values of Ukrainian citizens in the context of modern challenges. Particular attention is paid to the influence of the media in periods of social and political transformations, in particular during war and crisis situations. Both positive aspects of media activities and their negative impact on public consciousness are considered. The media play a key role in providing citizens with up-to-date information that influences the formation of civic position, social activity and a sense of national unity.

At the same time, it is emphasized that the media can become a tool of manipulation and disinformation, which is especially dangerous in the context of hybrid warfare and information confrontation. The article emphasizes the importance of critical thinking and media literacy as a means of protecting the population from manipulative technologies. The role of independent media as carriers of objective and reliable information, which is the key to ensuring the information security of society, is revealed. The author concludes that it is necessary to introduce educational programs aimed at developing critical perception of information, as well as increasing the responsibility of the media for the content they disseminate.

The article highlights the complex role of the media as a powerful tool for shaping public sentiment and political consciousness, which can have both positive and negative impact on Ukrainian citizens. The author emphasizes the importance of supporting independent media that operate on the basis of objectivity, impartiality and reliability as a key factor in the formation of a strong civic position.

Key words: media, media literacy, manipulation, civic position, disinformation, fake news, critical thinking, independent media.

УДК 316.77:32(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.5>

Афанасьєва Л. В.

к.філос.н., доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Демчик О. І.

к.філос.н., доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Кречетова В. А.

к.соціол.н., старший викладач кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. У сучасних умовах спостерігається зростання важливості засобів масової інформації (далі – ЗМІ) в суспільному житті. Медіа впливають на формування громадської думки та ставлення до подій в Україні. Вони забезпечують інформацію, формують погляди, уявлення й оцінки громадян на різноманітні аспекти життя. Українські медіа мають вагоме значення в поширенні новин, аналізі та коментуванні подій, відбуваються як у країні, так і за її межами. Вони є основним джерелом інформації для громадян, впливаючи на їхнє розуміння подій у світі.

З початком повномасштабної війни рівень дезінформації, що поширюється Росією щодо України з метою впливу на різні цільові групи населення, значно зріс. Проблеми інформаційних маніпуляцій актуалізувалися через глобалізацію інформаційних процесів та бурхливий розвиток і панування інформаційних технологій. Це дає змогу політикам експлуатувати інформаційний простір і взаємодіяти з масовими комунікаціями та їх аудиторією. Сьогодні актуальними стають питання виявлення розповсюдження фейкових новин та дезінформації, що містяться в них, для

запобігання умисної шкоди в умовах інформаційного протистояння.

Актуальність дослідження полягає у важливості забезпечити інформаційний захист громадян України в умовах війни. Це охоплює не лише заходи з інформаційної та кібербезпеки, а й розквіт медіаграмотності, яка передбачає формування стійкості до дезінформації з боку ЗМІ та розвиток критичного мислення для аналізу й оцінки інформації.

Важливо усвідомлювати, що держава не може повністю контролювати всі інформаційні потоки, оскільки Російська Федерація постійно модифікує форми та методи свого деструктивного впливу, вдаючись до гібридних підходів.

ЗМІ, які діють у цьому високоінформаційному середовищі, потребують ефективних інструментів для протидії інформаційній агресії з метою забезпечення об'єктивності й достовірності інформації. Гібридна війна, що містить інформаційну агресію, дезінформацію та кібератаки, стала популярною стратегією впливу на держави та суспільство.

Об'єкт дослідження – інформаційний простір України та роль засобів масової інформації у формуванні світоглядних цінностей громадян.

Предмет дослідження – механізми впливу ЗМІ на формування громадянської позиції та соціальних цінностей, а також методи протидії інформаційним маніпуляціям і фейковим новинам.

Метою дослідження є аналіз ролі українських засобів масової інформації у формуванні світоглядних цінностей населення та протистояння дезінформації.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати сучасний стан інформаційного простору України та рівень загроз, пов'язаних із дезінформацією, зокрема в контексті війни.

2. Дослідити роль державних та недержавних ініціатив у сфері інформаційної безпеки в умовах військової агресії РФ.

3. Визначити ключові методи та інструменти, які застосовують українські ЗМІ в боротьбі з фейками.

4. Оцінити ефективність фактчекінгу та новітніх технологій у виявленні та протидії дезінформації.

5. Запропонувати рекомендації щодо вдосконалення стратегій інформаційної безпеки українських медіа в умовах агресії РФ.

Теоретична основа дослідження базується на працях українських та зарубіжних учених, які досліджували роль ЗМІ в суспільстві, а саме: М. Авдєєва, Ю. Горбань, Б. Іванницька, С. Гусєва, В. Кузьменко, І. Левицька, А. Руднєва, О. Фролова, В. Христенко, А. Cadier, I. Khan, T. Van Dijk, A. Wahlstrom. Однак установлено, що незважаючи на інтерес дослідників, не повною мірою досліджено роль ЗМІ в протидії маніпулятивним російським технологіям у період війни проти України.

У роботі використано комплекс методів, зокрема контент-аналіз медійних матеріалів, порівняльний

аналіз для виявлення маніпулятивних технік у ЗМІ, а також анкетування для дослідження рівня медіаграмотності населення. Крім того, застосовано метод експертних оцінок для визначення найбільш ефективних шляхів протидії інформаційним загрозам.

У сучасних умовах спостерігається зростання важливості засобів масової інформації в суспільному житті. В епоху глибокої диджиталізації роль масмедіа встановлює масову свідомість і визначає світогляд, способи життя та самоідентичність національної культури.

Медійний пейзаж України різноманітний: телебачення, радіо, газети, онлайн-платформи, соціальні мережі, блоги та інші медіаканали. Вони впливають на формування громадської думки через вибір тематики, стиль та спосіб подання матеріалів.

Але не можна переоцінити роль масмедіа в суспільному житті, особливо в епоху глибокої диджиталізації. Вони впливають на формування світогляду та ставлення до подій, визначаючи способи життя й національну самоідентичність [2].

Медіа в Україні значно впливають на політичні переконання та поведінку громадян, що визначає рівень громадської участі в політичному процесі. Вони активно висвітлюють політичні події, коментують їх і сприяють формуванню громадської думки. Такий вплив може мати значний ефект на сприйняття політичних процесів, партій та їхніх лідерів.

На практиці медіа не є активними агентами соціального контролю. Зате вони потужний засіб впливу, що дає змогу тим, хто при владі, контролювати й інтерпретувати події згідно з власними потребами. Інакше кажучи, медіа сприяють їхній роботі. Однак останні дослідження показали, що ЗМІ можуть також підсилювати або відтворювати соціальні рухи протесту, тому необхідно обережно оцінювати вплив медіа на суспільство [17].

В епоху технологічного прогресу, коли інформація поширюється миттєво, медіатексти мають значний культурний вплив. Медіа позитивно впливає на відкритість до світу та ступінь соціалізації людей, які мають доступ до його контенту, і слугує важливим вектором культурної ідентифікації, особливо в умовах глобалізації контенту.

Популярність медіа визначається використанням різних функцій, як-от терапевтична, компенсаторна, рекреативна, естетична, пізнавальна, інформаційна, комунікативна, моральна, соціальна, катарсична та інші, в контексті фізкультурно-спортивної діяльності. Вони також привертають аудиторію за допомогою видовищно-розважальних жанрів, стандартизації, серійності, сенсаційності, системи «емоційних перепадів» і гіпнозизму, враховуючи бажання публіки та інтуїцію [2].

На жаль, у сучасному молодіжному середовищі спостерігається бездумне, майже «всеїдне» поглинання інформації, що надходить з телеекранів,

моніторів комп'ютерів та радіоприймачів. Молодь віддає перевагу розважальним шоу, «мільним операм», серіалам, жанровим і комп'ютерним іграм тощо. Ініційована віртуальним світом молодь часто не задумується над тим, що вона споживає. Це призводить до поступової втрати потреби в здобуванні знань та духовно-естетичному збагаченні. Для молоді, яка належить до так званого всеїдного типу глядачів і слухачів, медіа є лише розважальним або релаксаційним інструментом. З огляду на це, учені та педагоги ввели поняття інформаційної кризи – неможливості осмислення, відбору та усвідомлення інформації, яка б сприяла духовному розвитку. Медіа можуть бути потужним джерелом знань, але також стати серйозною перешкодою в навчанні та вихованні, заважаючи розвитку особистості [5].

У сучасних умовах різноманітні медійні платформи створюють унікальне інформаційне середовище, яке впливає на формування соціальних, моральних, художніх й естетичних цінностей та інтересів. Зокрема, екранні медіа, як-от кіно, телебачення, відео та інтернет, виявляються набагато ефективнішими у впливі на глядача, порівняно з традиційними друкованими текстами. Медіаінформація впливає і на слух, і на зір, а також використовує майже всі способи спілкування, характерні для людства [3].

Процес формування ціннісних установок у молоді відбувається через взаємодію багатьох соціально-психологічних та психолого-педагогічних чинників, як-от матеріальні умови життєдіяльності, індивідуальні особливості особистості, її нахили, здібності, комунікативні вміння, а також якість виховного впливу школи, сім'ї та інших інститутів соціалізації [9].

Численні соціально-психологічні дослідження підтверджують, що зміни в соціальній сфері суспільства, які вносять засоби масової інформації, неодмінно впливають на світогляд студентської молоді. Наприклад, поширення «ринкової орієнтації» та «світу конкуренції» спонукає прагнути до успіху, превалювати над іншими, а реклама «культу грошей» може викреслити моральні цінності та пропагувати безмежність за наявності матеріальних благ [2].

Засоби масової інформації, відповідаючи на соціальні очікування та ціннісні орієнтації, є каталізаторами соціальних змін. Сучасний медіапростір, як і суспільство загалом, відзначається загальною «переоцінкою цінностей», кризою аксіонормативної системи, а також відсутністю об'єднувальної культурної ідеї. Культурна та політична кризи призвели до того, що ЗМІ втратили свою роль у вихованні, центруванні й формуванні моральної та естетичної свідомості молоді. Так, вони втратили свою ключову функцію – забезпечення соціальної інтеграції. Ідеологічний та ціннісно-нормативний вакуум у свідомості молоді заповнюється, загалом, «підручними засобами», а в цьому процесі важливу роль відіграють ЗМІ [5].

ЗМІ важливі для формування громадської думки і створення уявлення про події як в Україні, так і в усьому світі. Вони впливають на різні аспекти суспільства і сприяють розвитку демократичних процесів. Особливо важливою є їхня роль у формуванні громадянської позиції, особливо під час воєнних конфліктів, де вони допомагають глибше розуміти події та стимулюють активну громадянську участь.

Проте ЗМІ можуть мати й негативний вплив, як-от маніпулювання громадською думкою чи поширення необ'єктивної інформації. Важливо забезпечити баланс між свободою слова та відповідальністю ЗМІ перед суспільством. Це можна зробити за допомогою правильного законодавчого регулювання, підвищення медійної грамотності населення та підтримки незалежних журналістів і редакцій, які дотримуються об'єктивного та різнобічного підходу до подання інформації.

Маніпуляція є прихованим психологічним впливом, який досконало здійснюється, щоб змусити особу ухвалювати рішення та виконувати дії, що вигідні для ініціатора впливу. Лише тоді, коли людина змінює свої думки та дії під впливом сигналів, вона може вважатися жертвою маніпуляції. ЗМІ стали одним з ключових каналів для здійснення маніпулятивного впливу в сучасному світі, і цей феномен потребує більш детального вивчення та розуміння [2].

ЗМІ є важливим соціальним інститутом, який впливає на суспільство та окремі соціальні групи, формуючи їхні погляди й цінності. Цей вплив може бути спрямованим на різні вікові та соціальні категорії. По-перше, ЗМІ допомагають людям засвоювати соціальні норми й формувати цінності в різних сферах життя, як-от політика, економіка, здоров'я та право. По-друге, ЗМІ є системою неформальної освіти для різних груп населення, надаючи їм різноманітні та суперечливі знання про суспільне й політичне життя [6].

Медіаманіпуляції можуть містити різноманітні матеріали, як-от тексти, виступи, аудіо-, відео-, фотоматеріали. Ці матеріали можуть або частково спотворювати реальність, або бути спеціально створеними з метою маніпуляції. Зазвичай медіаманіпуляції використовують для зміни активності аудиторії, її ідей, думок, поглядів тощо.

Медіаманіпуляція є видом психологічного впливу, що здійснюється через різні медійні форми, як-от преса, радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукові та відеозаписи, а також соціальні мережі. Цей вплив може призвести до зміни бажань, настроїв, поведінки та поглядів в об'єкта впливу [6].

Масова інформація становить собою засіб впливу, який є у формі матеріальних продуктів і створюється за певними технологіями. Ці продукти, як-от новини, медіапрограми та тексти, поширюються в інформаційному просторі задля технологічного впливу на суспільство, державу або окремих осіб.

Основна мета масової інформації – висвітлити важливі суспільні явища, процеси та актуальні події. Вона виконує функцію засобу масифікації, тобто формує масову свідомість та впливає на сприйняття й реакцію масової аудиторії на події. Також масова інформація може виконувати функцію керування масами, спрямовуючи їхні думки, переконання та поведінку в певному напрямі [10, с. 169].

Розуміння впливу медіатекстів на формування громадської думки потребує критичного та аналітичного підходу. Важливо, щоб люди усвідомлювали потенційні упередження та маніпуляції, наявні в медіатекстах, і шукали різноманітні джерела інформації для отримання повного розуміння складних питань. Навичка аналізу медіатекстів стає надзвичайно важливою в сучасному світі. Розуміння того, як творці текстів намагаються впливати на суспільство, дає змогу стати свідомими споживачами медіа.

Висновки. Воєнний конфлікт значно посилив тиск на український медіапростір з боку зовнішніх пропагандистських кампаній. Використання гібридних методів інформаційної війни, зокрема маніпуляцій громадською думкою та кібератак, створює додаткові виклики для безпеки інформації. Висока довіра громадян до національних медіа сприяє їхній консолідації, однак водночас потребує механізмів захисту від інформаційних маніпуляцій.

Державні інституції, як-от Міністерство цифрової трансформації та Центр протидії дезінформації, відіграють провідну роль у забезпеченні інформаційного захисту. Незалежні фактчекінгові організації, зокрема StopFake та VoxCheck, моніторять медіаполе та викривають дезінформацію. Міжнародне співробітництво, зокрема з ЄС та НАТО, сприяє підвищенню інформаційної стійкості українських медіа.

Фактчекінгові технології допомагають оперативно перевіряти правдивість інформації. Штучного інтелекту використовують для автоматичного виявлення маніпулятивного контенту. Співпраця медіа з соціальними платформами важлива для обмеження поширення неправдивої інформації. Освітні ініціативи спрямовані на підвищення медіаграмотності громадян.

Застосування алгоритмів машинного навчання важливе для аналізу інформаційних потоків. Автоматизовані системи використовують для моніторингу інформаційних загроз. Посилення кібербезпеки – один із ключових факторів інформаційної стійкості держави.

Важливо розширювати ініціативи у сфері перевірки фактів та забезпечення достовірності інформації, поглиблювати співпрацю між державними, громадськими й міжнародними організаціями в боротьбі з дезінформацією, підвищувати рівень цифрової грамотності населення через освітні кампанії, розробляти довгострокову стратегію інформаційної безпеки України.

Отже, підхід до інформаційної безпеки має бути комплексним і містити як технологічні рішення, так і підвищення рівня медійної грамотності серед населення. Спільна робота державних і незалежних структур разом із міжнародною підтримкою сприятиме ефективному захисту інформаційного простору України від зовнішніх загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О.М. Роль медіаграмотності у формуванні інформаційної культури населення. *Медійні дослідження*, 2023. 5(1), 12–25.
2. Возняк І.М. Роль ЗМІ в протидії маніпулятивним російським технологіям періоду війни проти України. *Кваліфікаційна робота / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького*, 2024. 79 с. URL: https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1AbPk2GKNAkcTN_ZmzV2CXmfjmxvzm4oa
3. Возняк І.М., Глебова Н.І. Особливості сучасних комунікаційних технологій і їх значення в інноваційних змінах в Україні. *Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні та культурні Європейські Студії: соціальні інновації для України»*, 26 квітня 2023 року, Київ, С. 66–71. URL: http://scaes.info/wp-content/uploads/2023/06/Tez_-26.04.23_Fin.pdf
4. Горбачук О.В. Фейки та маніпуляції у сучасному медіапросторі: виклики інформаційної безпеки. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Соціальні комунікації*, 2020. 4(2), 23–35.
5. Дроздовська О.М. Понятійно-категоріальний апарат масової свідомості як різновиду суспільної свідомості. 2007. Вип. 31. С. 44–56.
6. Левицька І.М. Маніпуляція у міжособистісній взаємодії: поняття та зміст. *Вісник Національного університету оборони України: Питання психології*, 2014. № 6(43). С. 212–216.
7. Місяць Н. Психологічна природа мовленнєвого маніпулювання. *Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove*. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Misiats.pdf>
8. Пархоменко Н.В. Інформаційна безпека держави: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 2019. 816, 67–74.
9. Про інформацію : Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
10. Пізун В.В. Теорія масової комунікації: підручник для студентів галузі 0303 «Журналістика та інформація». Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2008. 240 с.
11. Ю.Руденко та ін. Розвиток медіаграмотності молодого покоління: практичний аспект проблеми. *Physical and mathematical education*, 2022. Т. 37, № 5. С. 56–63. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2022-037-5-008>
12. Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainiski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k-9KvpxWNNG50MDFx7vVbqnX-xnTkWtseT7WzsxeHr4j67Gbs>

13. Харченко Б. В. Медіаграмотність як пріоритетна навичка людини в боротьбі з пропагандою. *Кримський міжнародний форум: філологія та журналістика*, 2022. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-18>

14. Чому фейкові новини – загроза демократії. DW, 2018. URL: <http://m.dw.com/ru>

15. Cybersecurity & Infrastructure Security Agency (CISA). (2021). Combating Foreign Influence: The Role of Media Literacy. U.S. Department of Homeland Security.

16. McKay S., Tenove C. Disinformation as a Threat to Democratic Processes. *Journal of Information Technology & Politics*. 2021. 18(3), 221–238.

17. Public opinion changing patterns under the double-hazard scenario of natural disaster and public health event / Z.Xie et al. *Information Processing & Management*, 2023. Vol. 60, no. 3. P. 103–287. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2023.103287>

18. Roudik P. Legal Responses to Disinformation in Ukraine. The Library of Congress. 2018.

19. UNESCO. Journalism, 'Fake News' & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. Paris: UNESCO Publishing. 2022.

20. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Council of Europe. 2017.